

Det historisk-kritiska genombrottet

1800-talets bygge av den mycket manliga och mycket pompösa nya perioden krävde byggstenar. De isländska sagorna, de flesta skrivna på 1200-talet, fick släppa till stoff för berättelser om händelser som utspelats flera århundraden tidigare.

1800-talet är en tid före elektricitet och moderna medier. Städerna är små, Sveriges befolkning bor på landsbygden och lever av fiske, jord- och skogsbruk. Efter 1842, när allmän skolgång infördes, är det i första hand kyrkan och skolan som fostrar både barn och vuxna till gudfruktighet och medborgarskap. Vikingen i stäven på sitt skepp, snar till övervåld på andra folk och på kvinnor lyfts fram som en idealgestalt för alla Sveriges skolbarn.

För den historiska vetenskapen som börjat växa fram var de isländska sagorna en av de viktigaste källorna för beskrivningar av vikingatid.

En tuff historiker i Lund, Lauritz Weibull tog 1911 ett steg som skulle förändra svensk historisk vetenskap. Han kritiserade bruket av de isländska sagorna som källa för kunskap om vikingatiden utifrån kriterier som också diskuterades på kontinenten vid samma tid.

Han etablerade källkritiken i Sverige och krävde, i hård debatt med andra historiker, att historiska konstruktioner skulle byggas på säkert fastställda fakta. Som instrument för källkritiken lyfte han fram:

- Analys av textens ursprung
- Tendenskritik
- Beroendekritik
- Närhets- och samtidighetskrav

Lauritz Weibull fick senare stöd av flera historiker, men det dröjde ända in på 1950-talet innan hans synsätt hade accepterats av vetenskapen. Idag är det en självklarhet, inte bara inom historia.

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta

Övning:

De isländska sagorna med sitt myller av gudagestalter, sin dramatik, sina väsen, sina beskrivningar av kult- och trosföreställningar och berättelser om världsalltets tillkomst fascinerar än i dag. De flesta skrevs på Island i början på 1200-talet, av skrivare knutna till kungens hov där kristendomen då hade etablerats och skulle manifesteras.

- Diskutera utifrån de kriterier för källkritiken som Weibull lade fast på vilka grunder han kan ha avfärdat de isländska sagorna som historisk källa.
- Känner du/ni till andra exempel i historien/samtiden där en vetenskaplig syn har mött starkt motstånd från etablissemangen?
- Hur ser du/ni på vetenskapens och religionens trovärdighet för att beskriva jordens/människans tillkomst?
- Hur ser du/ni på att religioner etableras som statsskick (te x Israel, Iran, Saudi-Arabien)?

Övning:

Studera vikingatiden i de vanligaste läroböckerna för åk 3 och 4 ur ett genusperspektiv. Notera antalet män och kvinnor.

- Vilka roller har de tilldelats?

Torshammare är en symbol funnen i vissa gravar under sen vikingatid, inte sällan i kvinnogravar. Kvinnan hade en mycket viktig roll för tolkningen av världen och för att kunna förutsäga människors öden. Torshammaren har tolkats som en symbol för motstånd mot den inträngande kristendomen.

- Vilka använder torshammarsymbolen i dag?
- Vad står den då för?

Uppgifter:

Genom konst och litteratur under hela 1800-talet etablerades en bild av nordbon under vikingatid som man, blond och blåögd. Det var en sorts övermänniska, släkt med de arier som påstods vara såväl grekers som romares och nordeuropéers lysande förfäder.

Under 1800-talet gick den svenska anatomen Anders Retzius i spetsen för rasbestämningar och sortering av människor. Hans skullmätningar utvecklades till instrument för värdering av människor och planscher över olika människotyper framställdes. I Uppsala etablerades Rasbiologiska institutet.

Studera hur denna del av vår historia kan beskrivas. På ditt bibliotek kan Nordisk familjbok från 1932 finnas. Jämför artikeln om Anders Retzius med uppgifterna i den moderna Nationalencyklopedin. Analysera ev skillnader i framställningen och förklara deras orsaker.

Vilka grupper använder ännu den förlegade bilden vikingen för politiska syften? Sök exempel på hemsidor och liknande.

En grundbult för de ideologier som använt sig av det blonda och ariska är frågan om människovärdet. Hur ser du på det? Finns grupper i dagens samhälle som kan uppfatta att de är mindre värda?

förskoleklass

årskurs 1–5

årskurs 6–9

gymnasiet

fakta